

Het gevolg was een teugelloze groei van de stad, waarbij in een paar decennia het hele gebied rond het Schottegat bebouwd raakte in een onregelmatig patroon.

Krotwijken zoals wij die nu kennen ontstaan aan de stadsranden. Opruimen helpt niet; ze blijven terugkomen en worden dus gedoopt. Arbeiders en middenklasse zijn aangewezen op de particuliere woningmarkt die het aanbod totaal niet aan kan.

Van eind jaren twintig tot beginjaren veertig zijn het particuliere woningbouwverenigingen en een enkele maal de overheid zelf, die grotere clusters woningen optrekken voor deze doelgroep. In totaal een paar honderd huizen. De Stichting Volkshuisvesting, opgericht in 1935 door de Curaçaose Rooms Katholieke Volksbond neemt hiervan het leeuwendeel voor haar rekening.

Hoewel de buurtjes in eerste instantie opvallen door de heldere structuur die ze vertonen ten opzichte van de ongeordende gebieden waarin ze ingebed liggen, is er geen sprake geweest van een bewuste toepassing van stedenbouwkundige inzichten. De ordening is niet veel meer dan de indeling van straten om het terrein zo economisch mogelijk te bebouwen; er wordt geen relatie aangegaan met de omgeving, en van enige planning wat betreft voorzieningen als winkels en scholen is helemaal geen sprake. Het verschil met de willekeurige bebouwing zit in het feit dat door een overkoepelende organisatie meerdere woningen op één terrein worden gebouwd, in tegenstelling tot de individuele gronduitgave die gebruikelijker was. De woningcomplexen zijn dan ook in feite evengoed een illustratie van de gespleten situatie en het gebrek aan middelen tot sturing in de eerste helft van deze eeuw, ook al komen ze voort uit een wens tot verbetering en controle.

Mundo Nobo in Otrobanda, en de Oranjestraat op Punda, zijn illustratieve voorbeelden hiervan.

Eind jaren dertig wordt de drang naar controle en overheidsplanning sterker, mede door een groei van het ambtenarenapparaat. In 1938 geeft gouverneur Wouters opdracht tot hernieuwde kartering van het eiland ten behoeve van een te vervaardigen Uitbreidingsplan; in 1943 besluit gouverneur Kasteel tot een eerste obligatielening om de volkswoningbouw 'krachtig ter hand te nemen'.

1940 tot 1960

De jaren 40 luidden voor het ruimtelijk beleid een nieuwe periode in, waarin met man en macht gewerkt werd aan een krachtiger greep op de groei van Groot Willemstad. Met jonge krachten werd op DOW veel werk verzet: een algemeen Uitbreidingsplan kwam tot stand, met daarin opgenomen de projectie van volkswoningen voor duizenden tot tienduizenden mensen, experimenten met verkavelingswijzen en woningtypes.

Op domeingronden, direct grenzend aan de binnenstad, werden grote complexen sociale woningbouw opgetrokken, afwisselend in vrijstaande, dubbele en rijtjeshuizen, gegroepeerd rond scholen en terreinen waarvan plantsoenen gemaakt moesten worden, volgens bekende, Nederlands aandoende stedenbouwkundige modellen, maar tegelijk rekening houdend met de verkoelende pas-saatwind.

Voorbeelden hiervan zijn Steenrijk en Marie Pompoen. Afgezien van het pleisterwerk en de kleuren zijn dit duidelijk echo's van Nederlandse sociale woningbouw.

Stijgende prijzen en grondgebrek leidden in de jaren vijftig tot experimenten en een prijsvraag. Daarbij kwam dat Brievengat, een voormalige plantage en in Shellbezit- aan de overheid toeviel, een kans voor het eerste grootschalige project buiten de binnenstad, met te plannen voorzienin-

gen als scholen, winkels, kerken en een gezondheidscentrum.

Er werd duidelijk naar inspiratie voor een succesvoller beleid gezocht, in Europese vakbladen, in de regio, onder andere een *selfhelp* project in Puerto Rico, stapelbouw in Trinidad en een wijk in Mexico City- en door middel van een prijsvraag voor een beter en goedkoper woningtype.

Voor Brievengat leverde dit een nieuwe verkavelingswijze op, met een stelsel van hoofd- en erfwegen en een ander woningtype dat niet zozeer afweek in plattegrond als wel in de rechthoekige doosvorm en vooral het materiaal: foam cement. Direct na oplevering in 1959 bleek dit echter niet bestand tegen het klimaat: reparaties aan muren en daken en zelfs vervanging van de laatste bleken in het volgende decennium een dure noodzaak.

De inspanningen van het beleid in deze periode mochten uiteindelijk weinig baten. De middelen die men aangreep waren dezelfde als voorheen: een op Europese ervaring gestoelde wetgeving moest de basis leveren; de geplande stadsuitbreidingen tonen een streven naar een even strikte regulering als in Nederland gebruikelijk, en ruimte of waardering voor de lokale spontane bouwtraditie die hardnekkig bleef voortbestaan, bleef achterwege.

Rond 1960 waren de problemen zo opgestapeld dat hun structurele karakter wel erkend moest worden. Het leiddde echter de eerste jaren nog niet tot een fundamentele herbezinning op het beleid; in een zeker berusting zouden de jaren zestig blijven steken in het tegelijk ontwikkelen van deelplannen én het willekeurig uitgeven van gronden. Een afspiegeling van de twee tegengestelde, maar op één eiland naast elkaar bestaande werelden.

1970 tot 1990

Na een stagnatie van ongeveer 10 jaar volgen nieuwe impulsen tot verandering, aangezet door onder andere de grote onstand van 1969. De gevolgen hiervan, en van het vertrek van de Shell in 1985 zijn ook in de stadsontwikkeling en de volkshuisvesting sterk voelbaar. Ontwikkelingsfondsen worden beschikbaar gesteld voor de volkswoningbouw: in plaats van de nadruk te leggen op de economische, werd het motto nu de 'sociale' infrastructuur.

De Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting (DROV) ontstaat als aparte dienst vanuit DOW; een eilandelijke woningstichting, de FKP, wordt in 1979 opgericht; planprojecten van steeds 1000 woningen worden opgezet. Seroe Fortuna, ontworpen door Plan'D2 van Dito Abbad en medewerkers, is één van de eerste projecten, en stoelt op een uitgebreide studie naar klimaatbeheersing binnenshuis en activiteitenpatroon van de bewoners.

Een stadsvernieuwingsbeleid komt op gang, met daarin op te nemen een omvangrijk monumentenplan. Antillianisering van het beleid leidt tot nieuwe oplossingen die meer recht doen aan de lokale cultuur. Zo is binnen de FKP een beleid opgezet dat zelfbouw stimuleert: leningen worden verstrekt en technische assistentie wordt geboden in de vorm van woningontwerpen of begeleiding bij het bouwen.

Daarnaast zijn -helaas nog niet al te succesvolle pogingen ondernomen tot wijkverbetering, met name van de krottenwijken Coronet, Monte Berde en Parera. Juridische problemen voortkomend uit een versnipperd grond- en wonigbezit, en interne problemen in de projectgroep, hebben tot nu toe niet veel meer opgeleverd dan een verbetering van basisvoorzieningen in de infrastructuur.

Dit was in zeer kort bestek het gebied dat mijn on-

derzoek bestreek. Concluderend zou ik willen opmerken dat naar mijn mening de lokale en waarschijnlijk regionale traditie van de spontaniteit niet genegeerd kan en mag worden en in architectuurhistorisch onderzoek van Willemstad een eigen plaats moet vinden en een definitie moet krijgen. Ik hoop dit met mijn scriptie duidelijk gemaakt te hebben, en sluit dan ook af met een citaat van de laatste alinea daarvan:

'De stad, Willemstad, en haar groeiprocessen, is de materialisering van de hierboven beschreven gespletenheid. Het beleid van bovenaf en de weerstand van de praktijk van onderop zijn beide tastbaar en zichtbaar in de inrichting van de stad, in de contrasten en de vervlechting van geplande en spontane elementen. Ze zijn voelbaar in het dubbele gezicht van het beleid, dat weliswaar plannen en wetten maakt, en ze vervolgens niet uitvoert, maar andere factoren de praktijk laat bepalen.

Een beleid dat onder invloed van maatschappelijke processen van bewustwording een zoektocht begint naar eigen wegen, maar tegelijk ook gevangen blijft in een westers denkkader en een afhankelijkheidsrelatie ten opzicht daarvan. Ook hier kan gelden: het blootleggen en daarmee erkennen van deze schizofrenie geeft ruimte voor een open benadering van de situatie, en een wezenlijker niveau van bezinning en handelen.

4. Orde versus chaos; het Shell-tijdperk binnen de stadsgeschiedenis van Willemstad/Curaçao (1920-1960)

Mariëtte Kamphuis

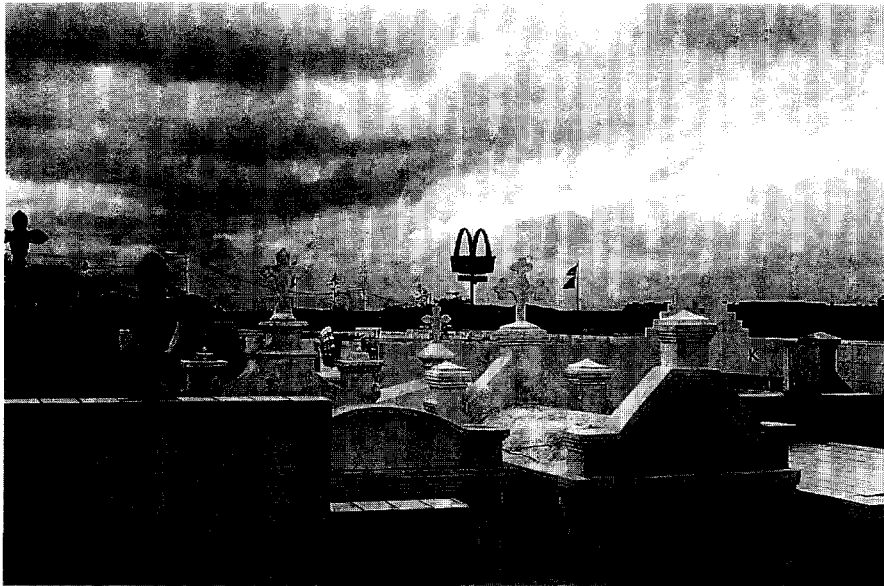
'Het was typisch Nederlands. Hoge bomen, alles groen. De bomen allemaal op een rij. Geen scheve boom gezien. Alles op een rij. Alles heel ordentelijk, heel netjes, heel schoon.

Grote woningen, goeie straten. Alles netjes geveerd, alles netjes in orde. Dit is Nederland: alles netjes in orde. (...)

Ik ben niet gewend om zulke perfecte dingen te zien. Alles, alles is in orde. Oh..., het is te véél in orde.'

Aldus het commentaar van de Antilliaan Fie Koko na een rit van Amsterdam naar Tilburg, voor het eerst op bezoek in Nederland. Zo scherp als het zijn reactie op Nederland weergeeft, zo duidelijk kan dit citaat óók mijn ervaring typeren toen ik voor het eerst geconfronteerd werd met het stedelijke landschap van Willemstad/Curaçao. Opgegroeid in Nederlandse 'orde' werd ik in Willemstad op tegenovergestelde wijze juist overweldigd door een stedelijk beeld waarvoor ik slechts één omschrijving had: 'chaos'.

Hoewel de laatste jaren voornamelijk de historische architectuur van Willemstad in de belangstelling staat, in het kader van een hoogst urgent monumentenzorgprogramma, werd onze aandacht al bij bestudering van de topografische kaarten juist getrokken door de meer recente groeistruipen van Willemstad. Rond het gehele Schottegat heeft zich gedurende deze eeuw een diffuus stedelijk weefsel gevormd. Alsof de oude stad als een fragmentatiebom uit elkaar is gespat en tot in de wijde omtrek de flinters zijn neergekomen. De omvang van de versnipperde bebouwing, rondom het gehele Schottegat, vond ik ongelofelijk. Overal leek in het wilde weg gebouwd te zijn, zonder enige herkenbare samenhang. Binnen de woningbouw vindt op véél grotere schaal zelfbouw plaats dan in Nederland. Het re-

Atf. 4. Taferelen waar je als 'ordentelijke Hollandse', opgegroeid in de geest van strikt aangehouden bestemmingsplannen, vreemd van opkijkt. (Foto: M. Kamphuis.)

sultaat: een bonte mengeling van hutjes, huisjes en huizen. Voorzieningen en winkels staan her en der verspreid en zijn veelal slecht ontsloten, schijnbaar gevestigd in plotselinge opwellingen van particulier initiatief. Daarbij ontstonden vaak taferelen waar je als 'ordentelijke Hollandse', opgegroeid in de geest van strikt aangehouden bestemmingsplannen vreemd van opkijkt. Pal naast een eerbiedwaardig oud kerkhof staat de uitbundig schreeuwerige entourage van een MacDonald-drive inn...

Om deze vervreemding te bezweren richtte mijn aandacht zich als vanzelf op stadsdelen die wél pasten binnen mijn Nederlandse denkkader: de verschillende woonwijken die de Shell gedurende haar vestigingsperiode op het eiland bouwde. Deze wijken vallen op de topografische kaarten al onmiddellijk op door hun duidelijke structuur en ze vormen, door hun eenduidige vormgeving, ook in de werkelijke stad 'eilanden van orde' binnen de verder (ogenschijnlijk?) vooral chaotisch verlopen stadsuitbreidingen.

Gefascineerd door dit contrast koos ik als specifiek onderwerp voor mijn doctoraal onderzoek de ruimtelijke activiteiten van de Shell op Curaçao, dat wil zeggen de grondpolitiek en woningbouw-activiteiten.

Deze, achteraf gezien, misschien vrij intuïtieve keuze vond ook meer rationele gronden in het besef dat de Shell de (economische) aanleiding heeft gegeven tot de omvangrijke stadsuitbreidingen van Willemstad. De olieraffinaderij vormde meer dan een halve eeuw de economische spil waar omheen het eiland draaide. Ik vroeg mij af in welke mate de olie-industrie ook de manier waarop de stad zich zou uitbreiden heeft beïnvloed.

Grondpolitiek

Tijdens het archiefonderzoek in Willemstad raakte ik allereerst onder de indruk van de manier waarop het olieconcern zich, vanaf de eerste stap aan wal, innestelde op het eiland. De bedrijfsleiding voerde een bijzonder actieve grondpolitiek om een adequate bedrijfsvoering onder alle omstandigheden te kunnen garanderen. Aan de grondpolitiek lagen vier pragmatische motieven ten grondslag; ten eerste moest het bedrijf over voldoende zoetwaterwingebieden kunnen beschikken, ten

tweede moesten geschikte terreinen en havens ten behoeve van de olie-raffinage en -overslag in ruime mate voorhanden zijn, en in de derde plaats had het bedrijf gronden nodig voor de huisvesting van een groot aantal werknemers dat veelal van elders werd aangetrokken. In de vierde plaats moest het weldra zeer omvangrijke grondbezit de (economische) machtspositie van het bedrijf op het eiland ondersteunen. Het bedrijf ontleende er een grote mate van onafhankelijkheid aan.

Deze 'tweedimensionale ruimtelijke activiteit' van de Shell op Curaçao wordt gevisualiseerd door een kaart waarop alle grond- en waterpercelen staan aangetekend die het bedrijf tot het hoogtepunt van haar functioneren (midden jaren vijftig) zou verwerven.

Ik heb de bedrijfsgeschiedenis en grondpolitiek uitgebreid beschreven maar zal het er hierbij laten te melden dat met de situatie zoals op deze kaart te zien is, de Shell de grootste grondbezitter van het eiland was en daarbij ook de voornaamste omdat het bedrijf de meest strategische terreinen van het eiland in handen kreeg. Belangrijke waterplantages en bouwterreinen, maar bovenal de drie natuurlijke baaien die Curaçao rijk is.

Vooraf tijdens de eerste decennia van het bestaan van de Shell op Curaçao werd het bedrijf in haar expansiedrift nauwelijks door de overheid belemmerd, met name als gevolg van de sterke lobby in Den Haag welke invloed had op de respectievelijke gouverneurs op Curaçao. Na de komst van de Shell vertoonde de betalingsbalans van het eiland namelijk eindelijk weer een positief saldo. Wanneer vanaf eind jaren dertig en veertig het besef bij met name de Dienst Openbare Werken toenam dat op het gebied van de ruimtelijke ordening de eilandsbelangen en die van de Shell wel eens niet overeen kunnen komen, was het eigenlijk al te laat. Het feit dat veel grond rondom het Schottegat en vele waterpercelen erbinnen inmiddels in handen van de Shell waren, betekende een constante belemmering voor overheidsingrepen ten behoeve van een gestructureerde stadsuitbreiding. De overheid beschikte zelf amper over geschikte domeingrond voor infrastructurale werken en (volks)woningbouw.

Naast het feit dat de Shell zich ten noorden van het Schottegat vestigde, los van het historische Willemstad, en daarmee in feite het startsein gaf tot de verstedelijking van het gebied rondom het

Schottegat, zou je kunnen zeggen dat een eerste bron voor de chaos van het moderne Willemstad voortkwam uit het zelf oh zo ordentelijke en goed georganiseerde olieconcern.

Hoe uitermate pragmatisch de gevoerde grondpolitiek was, bleek gedurende de jaren zestig. Toen de bedrijfseconomie een andere politiek behoeftede, werd het grootste deel van het grondbezit weer even rationeel en snel van de hand gedaan.

Shell-woningbouw

Ten behoeve van verschillende categorieën werknemers (Nederlandse (staf)employés, lokale werknemers, buitenlandse arbeiders) bouwde de Shell diverse woonwijken noordelijk van het Schottegat. Behalve door een strenge hiërarchische ordening van de bewonersgroepen werd de vormgeving van deze wijken gekenmerkt door een ordentelijke *efficiency*, gecombineerd met een esthetische harmonie. Dit alles in groot contrast met de verdere wildgroeiende stadsuitbreiding van Willemstad.

De bouwactiviteiten van de Shell beperkten zich overigens niet uitsluitend tot de aanleg van wegen en woningen maar omvatten ook altijd een compleet en goed geoutilleerd voorzieningencomplex. Zo droeg de Shell ook zorg voor een eigen elektriciteitsnet, telefooncentrale, afwateringssystemen en rioleringen, plantsoenen-, bewakings- en geneeskundige diensten, uiteenlopende sport- en recreatievoorzieningen, eetgelegenheden en winkels. De verschillende woonwijken kregen zo in feite het karakter van autarkische gemeenschappen, onafhankelijk van het oude stadscentrum Willemstad. Deze zelfstandigheid werd door het oliebedrijf nog benadrukt door de (bewaakte) omheiningen rond een aantal wijken, evenals door de naamgeving ervan: 'Emmastad', 'Julianadorp' en 'Suriname- en Suffisantdorp'.

In mijn scriptie beschrijf ik voor zover mogelijk, de bouwgeschiedenis van de diverse Shell-woonwijken. 'Geschiedschrijving' is daarbij het terecht woord want in de jaren zestig deed de Shell de verschillende woonwijken van de hand. De huizen werden aan particulieren verkocht, het openbare gebied ging in overheidszorg over. Sindsdien lijken deze tastbare overblijfselen van het Shell-imperium langzaam te worden overwoekerd door de omringende chaos. De infrastructuur en het openbaar groen raken verwaarloosd, de huizen worden naar individuele smaak veranderd, ten koste van de harmonieuze eenheid. Heel kort komen de belangrijkste Shellwoonwijken hier aan de orde.

Negropont

In het prille begin van de olievestiging woonden alle van elders aangetrokken werknemers in Willemstad, vanwaar met een pontje iedere dag naar het fabrieksterrein aan de andere zijde van het Schottegat werd gevaren. De olie-industrie trok echter al snel meer mensen dan Willemstad kon herbergen en ontstond er een ware woningnod. Als bouwlocatie koos nu de Shell het eiland Negropont dat met een strekdam was verbonden met het fabrieksterrein. Al improviserend werd Negropont gestaag volgebouwd met pure Hollandse woningen. Bakstenen portiek-etageblokken met gezinswoningen op de begane grond en verdiepingen (soms tot drie hoog). Het geheel, binnen een recht stratenplan was net een Amsterdamse woonwijk, compleet met straatnamen van Hollandse meesterschilders. De centrale straat stond bekend als 'De Steeg'.

Negropont bestaat tegenwoordig, afgezien van de voormalige directeurswoning, nog slechts als archeologische site. Het stratenplan compleet met naambordjes ligt er nog, evenals de funderingen van de meeste huizen en gebouwen, maar alles

boven het maaiveld werd in de jaren zestig en zeventig gesloopt.

In 1929 begon de Shell met de bouw van veertig huizen (met verdieping) op de plantage Groot Piscadera, gunstig gelegen ten opzichte van het nieuwe benzineoverslagcomplex in Bullenbaai. Ook hier werd simpelweg op zijn Hollands gebouwd, de wijk Julianadorp-hoogbouw.

Emmastad

Vanaf 1936 bouwde de Shell een riante woonwijk voor haar 'white collar' employees op het grondgebied Rio Canario, net ten noorden van het fabriekscomplex. De woningen op Negropont en deze nieuwe wijk gezamenlijk werden 'Emmastad' genoemd. Voor het eerst bouwde de Shell op Curaçao bungalows die uitstekend aan een tropisch klimaat zijn aangepast. Zowel de opzet van de wijk als de architectonische vormgeving wijzen op een directe invloed van de Nederlands-Indische woonwijken in Indonesië. Zekerheid over de Indonesische achtergrond van de ontwerpen voor de Rio Canario-woningen kreeg ik pas afgelopen winter toen ik het foto-archief van de Shell in Rotterdam kon raadplegen en in fotoreportages van diverse Shell-vestigingen in voormalig Nederlands-Indië dezelfde wit gepleisterde woningtypen aantrof met ventilerende wolfseinden in de dakknokken, uitgebreide galerijen en decoratieve ventilatiegouven boven de raamkozijnen.

Het stratenplan van Emmastad waaiert uit vanaf een centraal bijna cirkelvormig plein. De gehele opbouw van de wijk Rio Canario en het noordelijker gelegen Groot Kwartier is een exacte afspiegeling van de strenge Shellbedrijfs hiërarchie. Op een prominente plaats aan het Beatrixplein stond de grootste woning, die van de hoofdadministrateur. De verschillende categorieën hogere en lagere employees werden verder strikt per sociale groep geklusterd en in specifieke delen van de wijk gesitueerd. Het wijkgedeelte voor Hollandse contractarbeiders sloot wel aan op de employeewijk, maar werd er door de Schottegatweg toch ook duidelijk van gescheiden. Lokale arbeiders werden op gepaste afstand gehuisvest.

Bij de aanleg van de wijk werd verder veel zorg besteed aan de groenvoorziening. In een aantal straten werden zelfs bomenrijen aangeplant.

Julianadorp-laagbouw

In de periode 1945-1948 werd door de Shell een uitbreidingsplan voor de employeewijk Julianadorp-hoogbouw gerealiseerd. Het plan is een ontwerp van ir. C.M. Bakker en omvat 160 woningen, een toko, twee scholen en een sportpark. Enkele mooie gedeeltes van het bouwterrein bleven onbebouwd om natuurschoon te behouden. Daarnaast wilde Bakker de typisch Curaçaose flora (cactussen en vetplanten) rondom de woningen aanmoedigen en stonden deze op de bouwtekeningen aangegeven en werden aangeplant in het openbare gebied.

Er werden 9 woningtypes ontworpen woningen, enigszins vergelijkbaar met de Rio Canario woningen, met ver overkragende schilddaken, galerijen en terrassen. Terwille van goede ventilatie zijn de huizen als het ware in het terrein gestrooid, iedere woning met de woon- en slaapvertrekken naar de wind gekeerd.

Julianadorp is een zorgvuldig op de Curaçaose omstandigheden toegesneden (luxe) woonwijk, ontworpen door een architect die door enige jaren bouwervaring op het eiland afgewogen keuzes kon maken. Qua plattegrond, vormgeving, materiaalgebruik en oriëntatie zijn de woningen op pragmatische wijze aangepast aan de lokale omstandigheden. Naast de toepassing van traditionele Curaçaose bouwinzichten werden moderne aan-

passingen gepleegd door de toepassing van moderne materialen (stalen raamkozijnen en glazen shutters). In de fraaie modernistische type K bungalows werd dit spel in de meest extreme vorm uitgevoerd.

Suriname- en Suffisantdorp

In 1929 werkten bij de Shell een kleine 9.000 arbeiders waarvan er zo'n 7.000 van buiten Curaçao kwam. (Arubanen, Bonairianen, Bovenwinders, Venezolanen, Britswest Indiërs en Surinamers). Deze 'blue-collar' employees werden aanvankelijk per nationaliteit in kampen gehuisvest, een voorwaarde die het gouvernement stelde om onrust te voorkomen.

Tussen 1945 en 1955 werden langzamerhand de barakken vervangen door woningen. Zo ontstonden kleine volkswijken die nu nog bekend zijn als Surinamedorp en Suffisantdorp. De wijkopzet is voor een groot deel ontleend aan de inrichting van de eerdere kampementen. Belangrijk bleef de groepering van de verschillende nationaliteiten in aparte woonenclaves, die voor Surinamers, Brits West-Indiërs, Venezolanen en Portugezen. De nieuwe woningen werden in een esthetisch patroon gerangschikt rondom kleinere sport- spel en of groenvoorzieningen.

In totaal werden 650 woningen gebouwd in elf verschillende types. Het grootste deel der woningen is twee onder een kap, allen van een bouwlaag. Naast gezinswoningen werden vooral veel vrijgezellensbungalows gebouwd, want het grootste deel van de arbeiders was vrijgezel of hun familie verbleef nog in het thuisland. Dit waren woningen met vier tot zes slaapkamers, een woonkamer en een badkamer. Een keuken werd niet in de plattegrond opgenomen omdat er in het groot grote centrale gaarkeukens waren waar iedereen ging eten. Alle huizen zijn zeer sober uitgevoerd en gedetailleerd; opgetrokken uit betonsteen en (oorspronkelijk) crème gepleisterd, houten shutters en licht overkragend dak met metalen bedekking. Helaas beschikte geen enkele woning over een overdekt terras.

Dat er geen rijtjeswoningen maar wel grotendeels dubbele woningen werden gebouwd, zal een compromis zijn geweest tussen kostprijs en klimaat en woongewoontes in de Caribische regio.

Van rustig ensemble tot kleurrijk mozaïek

Doordat vanaf de eindjaren vijftig het aantal arbeiders bij de Shell flink afnam, ontstond er een surplus aan huizen in Suffisant. Begin jaren zestig besloot de Shell dan ook haar woningbezit in Suffisant aan particulieren te verkopen. De vrijgezellenwoningen werden daartoe nog verbouwd tot gezinswoningen. Na de verkoop veranderde het uiterlijk van de woningen behoorlijk. Door de nieuwe eigenaars werd met een enorme gedrevenheid verbouwd en beschilderd. Van oudsher stonden er slechts summiere erfafscheidingen, maar na de verkoop werd door iedereen op duidelijke wijze de eigen 'kora' (erf) afgebakend door vaak rijk versierde en gekleurde hekwerken. Daarnaast werd het ontbreken van een overdekt terras praktisch bij iedere woning gecompenseerd. Het eigen huis werd verder in een groot aantal gevallen sterk geïndividualiseerd door het in feestelijke kleuren schilderen en decoreren van de gevels. Vooral Suffisantdorp is nu in plaats van een rustig ensemble tot een kleurrijk mozaïek geworden.

Nog verder gaat de metamorfose van een kleine arbeiderswijk in Groot Kwartier, waar de Shell eind jaren dertig 142 kleine, uiterst eenvoudige woningen in huurkoop bouwde. Tegenwoordig is hier bijna geen woning meer te vinden die werkelijk lijkt op het oorspronkelijke bouwtype. De oude

woning fungeert vaak alleen als het skelet voor een geheel nieuwe ombouw.

Zo vergroeiën de ordentelijke Shell-wijken gestaag met de omringende Antilliaanse chaos.

Orde versus chaos?

Tijdens mijn verblijf op Curaçao rees onderwijl een zeker inzicht in de totale stad. Terwijl ik me richtte op de 'orde' in de ruimtebeheersing van de Shell, groeide langzaam ook meer begrip en vooral ook fascinatie voor de 'chaos' er omheen. Hoewel de problemen van een weinig planmatige stadsuitbreiding even evident bleven, raakte ik toch ook overtuigd van een zekere zelfbewustheid in deze chaos.

In het laatste hoofdstuk van mijn scriptie geef ik een overzicht van de stadsgeschiedenis van Willemstad tijdens het Shell-tijdperk, dat wil zeggen de periode 1920-1960, toen het bedrijf optimaal functioneerde. De begrippen orde en chaos blijken door deze beschrijving aardig te worden gerelateerd. De Shell-orde heeft in belangrijke mate bijgedragen tot het ontstaan van wanorde daar omheen; de pogingen van Nederlandse stedenbouwkundigen tot het creëren van een ordentelijke stadsuitbreiding liepen op chaos uit én bovenal: het versnipperde vestigingspatroon van de eilanders blijkt zijn oorsprong te vinden lang voordat de werkelijke verstedelijkingsboom doorbreekt. Dit woonpatroon is op Curaçao na de afschaffing van de slavernij in 1863 ontstaan en heeft zich ontwikkeld tot een welbewust woonideaal. Dit complex van factoren relateert in grote mate de begrippen orde en chaos waarmee ik in eerste instantie het stedelijke landschap van modern Willemstad typeerde. Orde lijkt chaos te veroorzaken, planmatig handelen tot mislukken gedoemd en chaos een bewust nagestreefde woonsituatie.